

Traducció literària. Influència i patrimoni

Carme Arenas

La importància d'una cultura rau no sols en la capacitat per generar noves manifestacions i ser una referència per a les cultures de la mateixa àrea d'influència, sinó també en la capacitat per assimilar els influxos externs, tot transformant-los a la vegada en noves propostes i manifestacions culturals innovadores, engrescadores i que suscitin l'atracció i l'interès forans. Aquest viatge en dues direccions, que acaba essent circular, és estrictament necessari per tal que una cultura no perdi vitalitat i no es vegi relegada a un segon, tercer o darrer pla.

Hi ha, encara, un altre paper molt necessari, que sovint poden i solen fer cultures més petites amb molta capacitat, i és el paper de pont, són cultures facilitadores del coneixement de les cultures més grans, o més dinàmiques i avançades en un moment històric determinat. En el cas de la literatura aquest paper facilitador s'exerceix mitjançant la pràctica de la traducció, la

qual, sovint, permet fer arribar el text no sols als lectors de la llengua a la qual s'ha traduït, sinó a tots els lectors amb capacitat de comprensió d'aquesta llengua.

LA TRADUCCIÓ. UN PONT ENTRE CULTURES

Catalunya, i totes les terres de parla catalana, en algun moment de la nostra atzarosa història cultural i des de temps pretèrits, ha exercit aquest paper de pont, de facilitador, i s'ha convertit en caixa de ressonància de manifestacions culturals dinàmiques i de gran abast, la qual cosa li ha servit no sols per incorporar aquestes obres al seu patrimoni literari, sinó també per actuar de focus d'irradiació cap a d'altres cultures, de vegades més grans des del punt de vista quantitatiu. A més, les tendències i influències contingudes en aquestes obres han actuat com a element revitalitzador per a la cultura pròpia i l'ha posat en un beneficiós punt de mira de les altres.

A mitjan segle XI, el monestir de Ripoll tenia 245 volums copiats a mà pels monjos. Una quantitat gens menyspreable de volums que contenien el llegat de la cultura àrab i que des de Ripoll s'expandia cap a Europa. La primera traducció que es fa al món en vers de la *Divina Comèdia* és la

Carme Arenas Noguera és filòloga, traductora i editora.

Ha publicat diversos estudis sobre les avantguardes europees i catalanes, com *Les avantguardes a Europa i a Catalunya* o *Aprendre amb Joan Brossa*. Ha tingut cura de l'OC de Joan Salvat-Papasseit i està treballant en la de Carles Sindreu. Ha traduït, entre d'altres, Boccaccio, Maquiavel, Svevo, Sciascia, Satta, Calvino, Bontempelli i Eco.

catalana d'Andreu Febrer, datada el 1429, el mateix any que sortia publicada la traducció anònima del *Decameró*, feta pels monjos del Monestir de Sant Cugat. A la Cancelleria reial, Bernat Metge i Antoni Canals introduïen no sols els clàssics llatins, sinó que es feien eco de l'humanisme traduint Petrarca al català.

Les darreres dècades del XIX i el començament del segle XX significaran una revifada per a la traducció literària en català, entesa ara com una necessitat per modernitzar la pròpia cultura i, d'aquesta manera, assistim a múltiples esforços per traduir els grans autors universals gràcies als catàlegs, primer d'editorials franceses i després d'angleses, més amatents i amb un potencial molt més gran per detectar les noves valors de la literatura europea. Col·leccions com la *Biblioteca Universal de l'Avenç*, importantíssima per les seves incorporacions, *La novel·la d'ara* o *Novel·la Catalana*, la *Biblioteca dels grans mestres* o l'*Editorial catalana*, entre d'altres de vida més o menys efímera, representen un esforç ingent de traducció executat per les millors plomes del moment. La traducció, com la premsa, esdevingué un complement, un ajut a la professionalització de l'escriptor, del tot impossible en aquells temps. En general, disposar de tot un corpus d'autors traduïts, encara que sovint no fos directament sinó a través d'una llengua pont —francès, anglès i en menor quantia alemany—, significà disposar de veritables obres de creació en la nostra llengua i la incorporació de noves temàtiques i estils en la nostra literatura. Dins d'aquest panorama modernitzador i d'obertura no hi faltà la idea d'incorporar també al nostre patrimoni literari les bases de la literatura clàssica grecollatina, i així

assistim l'any 1924 a la creació d'Editorial Barcino amb la seva col·lecció *Els nostres clàssics*, cosa que en facilità la lectura a una bona capa de la població i que permetia parlar-ne als diaris de l'època al costat dels autors més contemporanis. Quatre anys després, naixia Edicions Proa, la qual introduí no sols una gran quantitat de traduccions dels autors universals contemporanis més importants en el seu catàleg, sinó que a més oferí autors i obres del tot desconegudes fins al moment.

Ja els primers títols incorporen autors com Tolstoi, Dostoievski, Balzac, Dickens, Hardy, Wilde, Verga o Turguénev. Més endavant Proust, Zola, Stendhal, Zweig, Txékhov, Moravia, Strindberg o Walter Scott, entre d'altres, al costat d'autors catalans contemporanis, com el mateix director editorial Joan Puig i Ferrer, Prudenci Bertrana o Teresa Vernet i, més tard, Mercè Rodoreda, Francesc Trabal o Xavier Benguerel, que representen la generació més jove. En una sola dècada —1928-1938— la col·lecció edita una quarantena llarga d'autors estrangers, alguns d'ells ja en traducció directa de la llengua original, com és el cas dels grans autors russos traduïts per dos bons coneixedors d'aquesta llengua, com ho foren Andreu Nin i Francesc Payarols, gran amic de Marcel·lí Antich, un dels fundadors de l'editorial; més una vintena d'autors catalans. Aquest esforç s'estroncà ja abans de la guerra civil i durant la dictadura fins als anys 50, quan Proa torna a aparèixer lligada a Editorial Aymà. Fins als anys 60, amb el naixement d'Edicions 62, sobretot, no hi tornarà a haver una política seriosa de traducció de cara a incorporar les principals figures literàries del moment, en les col·leccions primer d'*El Balanç*, apareguda

el 1965 i després *El Cangur*, que apareix deu anys més tard i, per damunt de tot, *Les millors obres de la literatura universal*. Si *El Balanci* incorpora autors com Pratolini, Faulkner, Calvino, Green, Pavese, Brecht o Pasolini o Duras en els seus primers trenta títols, així com traductors de la importància de Manuel de Pedrolo, Maria Aurèlia Capmany o Carme Serrallonga, *Les millors obres de la literatura universal*, feta en coedició amb La Caixa i iniciada el 1981, significa l'aparició de la primera col·lecció destinada només a la traducció. Just en aquest període cal destacar dos fenòmens importants: la consolidació del mercat editorial en català i, per tant, l'aparició d'altres iniciatives semblants quant a la línia de recuperació dels grans noms de la literatura universal en d'altres editorials com *Clàssics i moderns* d'Edhasa o la col·lecció *Venècies* d'Edicions de la Magrana i Edicions 62, d'una banda, però també l'aparició d'un nou perfil de traductor, que ja no només sorgeix del món de l'escriptura creativa, sinó també del camp de l'acadèmia, sobretot filòlegs que vénen a pal·liar la creixent necessitat de traductors en el món editorial en expansió. Continua la idea per part dels editors d'aportar en els seus catàlegs els grans noms de la literatura universal que els anys de dictadura i d'impediment de publicació en català no han permès de ser llegits pel lector en aquesta llengua. Aquests traductors, generalment amb un bon bagatge lingüístic, s'enfronten al repte dels seus antecessors escriptors i, per tant, hi ha la consciència que cal continuar l'herència rebuda en un moment en què la llengua literària sofreix un cert desfament respecte de la llengua oral, molt contaminada durant els anys de dictadura i encara sense el factor normalitzador que

representarà l'ensenyament de la llengua a l'escola. D'aquí que a algunes de les traduccions fetes en aquest període els manqui la diversitat de registres que la novel·lística europea i americana ja ha incorporat. Aquesta situació es manté durant tota la dècada dels 80 i part de la dels 90, però ja a finals de segle XX el canvi en el món editorial en general i també, òbviament, en el català, es concretarà, dins els catàlegs de les grans editorials, en una molt més minsa preocupació per les traduccions d'obres de canó i en una supeditació al mercat que fa que hi hagi un gran interès bàsicament en la traducció d'obres de novetat amb èxit reconegut en altres literatures, però ja no trobem la idea d'un catàleg coherent amb traduccions que puguin aportar-nos els grans noms de la literatura universal encara no traduïts. Això comporta inevitablement donar prioritat a l'èxit sovint efímer i oportuniste de certes obres que, de vegades, després no són prou representatives. Aquesta nova situació ha coincidit amb l'aparició del traductor professional, ja format en les facultats de traducció aparegudes als anys 90, que aporten una formació teòrica important i una més gran oferta de traductors, la qual cosa també ha servit sovint al sector editorial per rebaixar tant les condicions econòmiques dels traductors com els terminis d'execució, amb la incorporació de males pràctiques com és la traducció a dues, quatre o més mans d'una obra o els terminis més que curts, que sovint no permeten revisions de la tasca feta i –òbviament– la qualitat se'n ressent. Es fa present la idea expressada per André Schiffrin a *L'edició sense editors*.¹ Queda lluny l'interès de l'editor per aconseguir un catàleg coherent amb una línia editorial concreta i es troba a faltar la

complicitat que hi havia hagut entre l'editor i el traductor, la consciència d'estar bastint un edifici cultural.

Tot això ens aboca a una situació irregular, de cultura no normalitzada, que no té una vida estable, sinó que va a remolc dels avatars de la seva història cultural i sobretot d'un mercat global fluctuant que es decideix no al despatx dels editors-lectors, sinó a les fires especialitzades. A més, com a cultura petita, fer sortir al mercat traduccions no prou ajustades, amb errors de comprensió no sols lingüístics sinó de referents culturals, pot representar la pèrdua d'una oportunitat única, ja que sovint veiem que no hi ha gaire lloc per a les noves traduccions.

LA TRADUCCIÓ I EL PAS DEL TEMPS. ACTUALITZACIÓ, RETRADUCCIÓ O MANIPULACIÓ?

El pas inexorable del temps també afecta les traduccions. Les cultures normalitzades procuren anar fent traduccions noves de les obres primordials, per tal d'anar fidelitzant els lectors de cada generació i, també, generar debat al voltant de les obres i de les diverses opcions/versiones més oportunes en cada moment. Les retraduccions, doncs, mostren els canvis de mirada en una obra a través del temps. En el cas català, observem que –actualment– tret de l'esforç d'algunes editorials petites arreu dels territoris de parla catalana, les pertanyents als grans grups editorials prefereixen –molt amb comptagotes– reimprimir obres dels seus catàlegs que facilitar traduccions noves amb un model de llengua més ajustat al lector

contemporani. Sens dubte es tracta d'un factor crematístic, però que no ajuda a la consolidació d'un patrimoni literari. Això sempre que no s'estengui una altra mala pràctica, com ho és la de manipular, per no dir 'potinejar' traduccions històriques amb la intenció de 'modernitzar-les', sense veure que aquestes traduccions no sols són un document lingüístic que ens ajuda a seguir la trajectòria de la nostra llengua, sinó també un patrimoni cultural molt important que cal servir intacte per al lector interessat, perquè no hem de perdre de vista que darrere una obra traduïda no sols hi ha el trasllat d'un argument, d'una història, sinó el trasllat de tota una sèrie de referents culturals implícits que, en ser transportats, s'integren en la cultura d'arribada i la influencien: quants hàbits alimentaris, maneres de viure, de vestir, de dir, conductes no ens han pervingut gràcies a la literatura en traducció? O un cert concepte de temps i d'espai? La traducció ajuda a fixar costums i temps pretèrits que expliquen el nostre present i ajuden a fer créixer la llengua pròpia amb solucions noves provinents d'altres llengües. Moltes d'aquestes traduccions, fetes pels nostres millors escriptors, qui pot gosar manipular-les per 'actualitzar-les'? Qui actualitzarà un Dickens traduït per Josep Carner, *El procés* de Kafka traduït per Gabriel Ferrater o un Puixkin traduït per Andreu Nin, per posar només tres exemples?

És important no sols que tot aquest esforç de traducció que ha fet la nostra cultura en temps de molta il·lusió, però també de molts sacrificis, no es perdi a base de no mantenir-les al mercat. Bona part de les traduccions fetes als anys 80 i 90 avui són introbables a les llibreries, per no parlar de

les més reculades. Un exemple que conec de prop i que malauradament no és l'únic: l'esforç fet en només tres anys (1985-87) per recuperar les tres obres principals de la narrativa d'Italo Svevo pot haver estat inútil per a un lector actual que no en trobarà cap a les llibreries.

Una cultura que es vol normal no sols no es pot permetre de no mantenir el que ja té, sinó que ha de ser capaç de continuar generant noves influències amb noves traduccions. Iniciatives com la col·lecció *Pompeu Fabra*, malauradament desapareguda, l'únic intent de tornar a posar a disposició del lector català i d'una manera sistemàtica les grans obres de la literatura universal en versió modernitzada, o la tasca

lloable d'editors petits encara amb més voluntat de servei cultural que d'indústria, per repescar antigues traduccions i posar-les novament en circulació o aportar-ne de noves, no eximeix ni la indústria editorial ni les institucions culturals de mirar de pal·liar les mancances i, amb les traduccions històriques, si cal, fer l'esforç de mantenir-les als catàlegs o, si més no, contemplar la possibilitat de construir un banc de traduccions que permeti conservar aquest patrimoni que —com hem dit abans— en temps pretèrits ens va significar com a cultura. □

1. *L'Édition sans éditeur*, Éditions La Fabrique, 1999.

subscriu-te i rebràs un regal exclusiu

Si et subscrius ara a la revista podràs escollir com a regal de benvinguda el llibre *Els nostres naturalistes*, de Josep M. Camarasa i Jesús I. Català, segon títol de la col·lecció MONOGRAFIES MÈTODE. Si ho prefereixes, podràs triar també entre el DVD amb els 50 primers números de MÈTODE, la samarreta dissenyada per Artur Heras amb el lema «Cultivar la ciència» o el llibre *Albert Einstein. El seu segle i la seua ciència*.

<http://www.metode.cat>

SUBSCRIPCIONS:

Servei de Publicacions de la Universitat de València. Carrer Arts Gràfiques 13, València 46010. Tel.: 96 386 45 61.

Preu Subscripció anual 2008 (4 números l'any): 22€ per a Espanya, 35€ per a l'estranger

